

KUKAČKA PTÁK KOUZELNÝ

O FUNKCI KUKAČKY VE STARÝCH ČESKÝCH
POVĚSTECH A POVĚRÁCH,
S PŘIHLÉDNUTÍM K
OKOLNÍM I VZDÁLENĚJŠÍM NÁRODŮM

SEPSAL

PETR VYHLÍDKA

PETR VYHLÍDKA

KUKAČKA, PTÁK KOUZELNÝ

O funkci kukačky ve starých českých pověstech a
pověřích,
s přihlédnutím k okolním i vzdálenějším národům

###

www.fext.cz

2014

copyright © Petr Vyhlídka 2014

ilustrace na obálce pochází ze strany 297 publikace *Die Gartenlaube*, vydané nakladatelstvím Ernst Keil's Nachfolger v Lipsku roku 1882, (Scan from the original book) [Public domain], via Wikimedia Commons

---

obsah:

[Cuculus canorus](#)

[Pták magický](#)

[O původu](#)

[Důležitost kukačky ve společnosti](#)

[Věštírna pod oblaky](#)

[Jaro je tu](#)

[A co tu máme dál?](#)

[V říši rostlinné](#)

[Vypráví se též...](#)

[Prameny a seznam použité literatury](#)

Cuculus canorus

Kukačka obecná patří mezi jedny z nejznámějších ptáků, alespoň co se jména a pověsti týká. S identifikací v řadě podezřelých by to dnes bylo u většiny lidí dozajista horší, to ale platí i pro mnoho jiných ptačích rodů, které určitě známe, jen se nám ztratily z očí, protože do lesa je daleko.

Schválně, jak vypadá takový drozd? Nebo slavík? Rehek?

Zpět k ptáku, jež ovládne následující stránky.

Vzato přísnou biologickou systematikou je druh *Cuculus canorus*, Linnaeus, 1758 ptákem rodu *Cuculus* čeledi *Cuculidae* řádu *Cuculiformes*, tedy kukačkou z kukaček kukačkovitých. Nalezeme ji téměř po celé Euroasii, od Irska po Japonsko, s výjimkou nejsevernější Sibíře, centrálních asijských velehor, Indie a Blízkého východu. V evropských lesích se objevuje od dubna do září, zimu tráví v jižní Africe (východoasijská populace pak v jihovýchodní Asii), je to tedy pták tažný, stěhovavý.

Podle nosa poznáš kosa, ale kukačku, jak už jsme naznačili, dnes těžko – většina z nás ji zahlédla maximálně na nějaké fotografii. Ve skutečnosti jde o zajímavě zbarveného ptáka, podobného dravému krahujci. To asi moc nepomůže, že? Vězte tedy, že oba jsou svrchu šedého peří, zespodu pak bílí s černým pruhováním. Tato podobnost, jak uvidíme, posloužila jako základ některých pověr.

Každá samička snáší jinak zbarvená vejce a drží se téhož vzoru po celý život, což usnadňuje ornitologům výzkum. Základní model vzhledu se pak odvíjí od lokality, švédské kukačky kupříkladu inklinují k modré, protože tuto barvu mají vejce rehka, který je ve Skandinávii nejčastějším nedobrovolným pěstounem, zatímco u nás dosahuje největšího úspěchu výchova rákosníkem velkým, jehož vejce jsou bílá, s černými skvrnami.

V dnešní době, chlubící se racionalitou (a neúnavně plodící nové mýty) je kukačka známá především pro hnízdni parazitismus¹. Ani v oblasti vztahů není přílišným vzorem,

---

1 Kukačky nejsou jedinými ptáky, které využívají k výchově potomků rodiče cizích druhů. A ne všechny kukačky se tak chovají, většina druhů ovšem ano.

samička si nevybírám jednoho druhu, ale na jaře se krátce páří s několika samečkami. Tato promiskuita vyplývá z mírné převahy samců.

Ač pověsti nedobré, coby neúnavný housenkožrout je to pták užitečný. Nijak se nezhýří a nepohrdne ani ošklivě chlupatými jedinci, jichž si jiní ptáci, chválení pro svou pilnost a pomoc sadařům, zahrádkářům i farmářům, ani nevšimnou².

Pro gaučové i terénní milovníky přírody pak může být zajímavým zjištěním fakt, že známé kukání, které se bude prolínat následujícími stránkami, vyluzují pouze samci. Zvuk samiček je jiný, ne tak charakteristický. Či ne tak známý a populární.

Populární a pověstné – a už jsme konečně u toho – je podstrkávání vlastních vajec jiným ptákům.

Není to tak jednoduché, jak se zdá. Za prvé – ptáci hnízda většinou skrývají, to kvůli predátorům, takže po nich kukačka musí usilovně pátrat. Existují v podstatě dva styly jichž využívá: aktivní a pasivní. Při aktivním prohledává podezřelá místa, v nichž by potencionální pěstouni mohli hnízdit. Létá nízko a snaží se ptáky vyplašit, aby jí tak polohu hnízda prozradili. Při pasivním sedí někde vysoko a pozoruje, kam případní hostitelé nosí materiál na stavbu. Ať tak nebo tak, když si vyhlédne budoucí porodnici vlastního potomka, počká, až jsou majitelé z dohledu a dá se do snášení. Někdy vyhodí některá (ne všechna) původní vajíčka, jindy je v zobáku odnese stranou³, občas spolkně. O další se pak postará novorozenec. Není to hezké. Je to příroda.

Dodám ještě, že kromě takhle dokonalého parazitismu existuje vývojový mezistupeň, kdy ptáci využívají opuštěná hnízda, mladé si ale vysedí a vykrmí sami. I plně příživnické kukačky mimochodem někdy snesou do opuštěného hnízda, nebo nastoupí příliš brzy, a snesou do hnízda rozestavěného, načež budovatelé

---

2 Chloupky housenek jsou ostré a jejich účelem je hmyzožravcům sousto znepříjemnit. I kukačka takto vybavenou svačinu sice spolkně, ale když ji stráví, tak chloupky, které se zapíchly do povlaku žaludečních stěn, vyzvrátí. Včetně onoho povlaku.

3 Občas je vejce v zobáku její vlastní, protože hostitelské hnízdo je pro ni samotnou příliš malé nebo chráněné. Snese tedy mimo, na volném prostranství a pak vejce do hnízda strčí

kukaččí vejce zastaví, ale původní úmysl takový nebyl.

Jsou pak i druhy kukaček, které už vůbec nedělají čest své pověsti a poctivě se starají, od stavby domu až po vyvedení mladých.

Tím končí úvod přírodopisný. Následuje krátký úvod magický.

Pták magický

Existuje celá řada legendárních ptáků, většinou vzrůstu opravdu velkého, kteří svými křídly zakrývají Slunce, živí se slony, odnášejí budoucí manželky slavných hrdinů. Jsou ptáci, kteří vedou lidské armády do bitev, ptáci, kteří o bitvách informují bohy. Jsou také ptáci posvátní, takoví, kteří se skrze panovnické rody a národy dostávají do státních znaků – kromě obligátních orlů a orlic je to například kondor, symbol Mexika.

V případě obřího ptáka ruchcha i jeho dalších příbuzných byli vypravěči kouzelných příběhů kupodivu jen nepatrný krok od skutečnosti. Velcí pštrosi, žijící na Madagaskaru či Novém Zélandu, aepyornis a moa, bývali lidem osobně známi. Kromě zveličení už tak značné velikosti pak ještě vypravěči přenesli nelétavé obry do vzduchu, neboť pták přece létá.

Majestátní let, síla, ale i touha po létání, které bylo lidem přírodou odepřeno, to vše dovedlo člověka k podrobnému studiu okřídlených tvorů. Stejně jako u mnoha zvířat, i u ptáků se pak *Homo sapiens* ukázal jako bystrý pozorovatel, ale špatný analytik; základní chybou je ovšem antropomorfizace, k níž docházelo od úsvitu lidských dějin a dochází i dnes, byť většinou už jen ve vztahu k domácím mazlíčkům. Znalost chování opeřenců bývala k užitku jak přímo, ať už šlo o prostou výhodu při lovu či sběru vajec, tak nepřímo, kupříkladu ve smyslu kalendářním.

Proto mezi ptačí obyvatele mýtů a pověstí zdaleka nepatřila jen zmíněná elita majestátních létavců. Dostalo se na ptáky všech druhů, velikostí i biotopu, od střízlíka po orla, od kachny po supa. Někteří si odbyli své kupříkladu při stvoření světa, kde v mýtech celé planety hrají jednu z nejdůležitějších rolí kachny i další vodní ptáci, jiní si zahráli v jediném, byť důležitém příběhu.

Někteří toho dostali na křídla naloženo mnohem více.

Kukačka k nim patří také. Ačkoliv není symbolem žádného mocného státu (ale na erbech vesnic a měst se objevuje), i když nikdy nelétala nad vítězíci vojsky, bývala ptákem uctívaným. Občas proklínaným, ale to jde sebou. Porozhlédneme-li se po pověstech, folklórních zvycích, nahlédneme-li za oponu dějinných zvrátů do mýtů minulosti, spatříme kukačku často se

vznášet na obloze příběhů a pověr. Pro svou hlasovou výraznost (v potaz vzato i rozšíření, ekologie a etologie) a přírodou dané chování stala se důležitým opeřencem lidského života.

V následujících kapitolkách se s některými tradicemi a pověstmi seznámíme.

Nejprve ale pojďme zjistit, jak se kukačka vlastně dostala na svět.

O původu

Stejně jako mnoho jiných důležitých rostlin, ptáků či zvířat, i kukačka vděčí za svou existenci situacím z obvyklému výběru katalogových listů lidového vyprávění. Mnohdy je důvodem její přítomnosti ve stávající podobě prokletí, ať už ptáka jako takového, nebo – častěji – člověka, jehož chování překročilo meze, či provinilce, který porušil určitá tabu. Vedle důvodného či nezaviněného prokletí pak ještě coby třetí nejčastější příčina existence bývá alegorická proměna z hlubokého smutku k poučení následujících generací. Případně mýtické/folklórní vysvětlení původu určité flóry či fauny.

Podle litevské pohádky se v kukačku hlubokým zármutkem proměnila matka tří synů, kteří zahynuli ve válce⁴, podobně vypráví Slované různých národů o dívce, jíž zemřel jediný bratr. Sestra se pro jeho smrt trápila, až žalem u jeho hrobu zemřela. Z boží milosti pak vyrostla v podobě vstavače a z rostliny, která se – jak jinak – česky jmenuje *vstavač kukačka*, se stala kukačkou ptákem. Od té doby létá po lesích, nad loukami a nad kopci a volá svého bratra, o němž Jihoslované tvrdí, že padl v boji proti Turkům. Fatalistický příběh mívá někdy přece jen konec, a to dobrý: dívka – kukačka svého bratra už našla a teď tu radostnou zprávu oznamuje světu.

Polská verze ovšem praví, že sestřin pláč na hrobě mrtvého bratra tak dlouho dotyčného tížil, až tento z hrobu vstal a proklel sestru, aby ho oplakávala jen na jaře, čímž přišla kukačka na svět. A Srbové zase míní, že usilovný dívčí nárek rozzlobil samotného Boha a ten sestru v kukačku proměnil.

Čímž se dostáváme k další možnosti.

Ne vždy a ne všude, jak už bylo řečeno v úvodu, má kukačka původ bezvadný. V Horní Lužici prý kdysi žil krajánek, později krupař a nakonec pekař povahy více než zlomyslné, který za chudých časů šidil na těstě, házel housky po zemi a šlapal na ně, a ještě se chlubil: Ku ku – koukněte, co dělám a co si *já* mohu dovolit. Pověstí o zneuctění chleba je mnoho a všechny končí přísným trestem, nejinak je i v tomto případě, kdy Bůh proměnil

---

4 4) Cuckoo. [online]. [cit. 2013-01-21]. Dostupné z: <http://symbols.ehibou.com/cuckoo/>

onoho muže tří profesí v kukačku, ať si tedy ku ku kuká když chce. Všechna tři zaměstnání jsou v ptačím vzhledu výsledovatelná. Stejnou pověst (s omezením počtu vykonávaných zaměstnání) vyprávěli i v sousedním Sasku.

Z Čech pochází podobná historka. Figuruje v ní poutnická dvojice Ježíš a svatý Petr, která jednou zaklepala u statku, jemuž pevnou rukou vládla jistá selka. Na prosbu o chléb jim nepřirazila dveře před nosem, jak se v podobných příbězích vypráví, nic ale stejně nedostali, protože selka rychle všechno schovala a tvářila se, že chudinka sama nic nemá. Když pak poutníci vyrazili s omluvou dál, vyklonila se za nimi z okna a posměšně zavolala: „Kukuk, kukuk.“

Svatý Petr výsměch neunesl a požádal Ježíše, aby selku potrestal. Ať prý kuká věčně, když jí to tak jde. Ježíš, který v lidových pověstech (v Bibli ostatně tu a tam také) nemíval daleko k exemplárnímu trestu namísto výchovy příkladem, se svým společníkem souhlasil. A proměnil selku v kukačku, takže bude dle obvyklé trestní sazby kukat až do Soudného dne.

V pověsti z Berounska se vypráví o mladíkovi, který slíbil své milé koupit cosi z pouti. A zapomněl, to se stává dodnes a běžně. Ale nestává se dodnes a běžně to, že by vás partnerka za takové opomenutí zaklela v dudka, což se tehdy událo. Muž si to nenechal líbit a recipročně proklel dívku, z níž se stala kukačka. Dodnes tak poletují v ptačích podobách oba, ona volá: *Kup, kuň*, zatímco on odpovídá: *Jdu, jdu*.

Proti přeměně za trest stojí například staré litevské pohanství, které věřilo v posmrtné převtělování; lidská duše reinkarovala ve stromech, či v ptácích, a osud kukačky pak býval dopřán pouze duším opravdu dobrým.

Ukrajinská pověst, jíž zaznamenal Karel Jaromír Erben, vypráví o tom, jak se jedna panna zamilovala do hada. Nebyl to samozřejmě plaz ledajaký, vlastnil pod zemí velký kříšťálový zámek. Dívčině matce se potencionální zeť nelíbil, ale nenadělala s tím nic, dcera měla svou hlavu. K dovršení všeho s hadem otěhotněla a po příslušném čase porodila dvojčata, chlapečka a holčičku.

To už bylo matce přespříliš, popadla kosu, vyburcovala ostatní venkovany a v čele spravedlivého davu vyrazila za hříšnici. Která až takovou hříšnici vlastně nebyla, protože právě mířila ve zlatém

kočáře do kostela nechat své děti pokřtít.

Když spatřila zástup spoluobčanů, uvědomila si, že to dopadne špatně a proto poslala děti z kočáru v podobě ptáků: chlapecek vylétl pravým okénkem jako slavík, holčička levým v podobě kukačky. Sama jejich rodička se ztratila také a místo ní vyrostla kopřiva hluchavka.

Těžko říci, zvláště z dnešního pohledu, kdo byl v tomto případě skutečnou obětí, pověst má v sobě několik prvků, které by snesly hlubší rozbor, nám v tuto chvíli ale stačí pouhá informace o původu probíraného ptáka.

Jiná nedobrá (nebo možná jen ukvapená) rodička také v jedné české pověsti zaklela v kukačku a dudka své ratolesti, když se dlouho nevracely z jahod.

Ne vždy byla kukačka před metamorfózou člověkem, ať už jakékoliv povahy či životního příběhu. V Čechách se na některých místech vyprávělo, že k životu bez samce⁵ a bez hnízda pro vejce byla prý prokleta za to, že na den zvěstování Panny Marie nedržela volno.

S existencí ptáka, jemuž lidé naložili na bedra celou řadu úkolů, to tedy není nijak jednoduché.

Na závěr vzpomenu ještě proměny, k níž dochází – jak si na Plzeňsku či Královéhradecku, i na jiných místech Čech vypráví – jaksi průběžně. Po žních se prý kukačka mění na ostříže a její jídelníček pak obsahuje myši a menší ptáky, převážně vrabce, proto se jí někde říká vrabčák. Takto vydrží přes zimu (tedy neodlétá, páni ornitologové) až do jara. Když se nažere zeleného ovsa, nebo vypije vejce (kupříkladu strakapoudí), změní se zpátky. Kolem Hradce Králové ovšem zpětnou proměnu popírali a tvrdili, že na podzim proměněná už zůstává navždy ostřížem, a že nová kukačka se narodí z jeho vajec.

Existuje i varianta, podle níž je pták dopoledne kukačkou a po obědě krahujcem, stejně jako pověra, podle níž existují pouze samičky kukačky, které se po několika letech mění v samce – ostříže.

---

5 Ačkoliv, jak už bylo řečeno, kuká samec, ne samice.

Důležitost kukačky ve společnosti

Záznamy Grimmovy, Krolmusovy, či Hanušovy připomínají, že kukačka bývala pro Slovany ptákem posvátným, převtěleným Bohem, jenž tak oznamuje své budoucí záměry, čili osud.

Krolmus ale též cituje dva prameny, které – aniž o tom dobrý páter věděl – spojuje jedna věc: jde o padělky. Prvním je *Rukopis královédvorský* (báseň Žezhulice), tím druhým pak *Kronika polska przez Prokosza*, spis, který „nalezl“ v osmnáctém století Przybysław Dyjamentowski. Polský zdroj vypráví o tom, že zabítí žežulky (která je avatarem, boží prezentací) se trestalo smrtí; i přes pochybný zdroj lze v tomto případě vzít informaci za svou. Ačkoliv se od pohanských dob situace změnila a biblické Oko za oko pro zvířata zcela jistě neplatilo, lze si představit, že tomu tak někdy být i mohlo. I po tisíci letech oficiálního příklonu ke křesťanství ještě v devatenáctém století Češi celkem běžně prováděli krvavé rituály. Oběťmi v tomto případě bývali většinou kohouti, ale i přesto jde o ozvěny prastaré pohanské magie. Podobně píše Ernst Moritz Arndt ve svém švédském cestopise, že zabítí kukačky bez příčiny může v této skandinávské zemi vyvolat nežádoucí reakci.

To, že si našeho opeřence předkové vážili, prozrazuje i lidová píseň z Brd, ve sbírkách uváděná pod titulem *Co ten slaviček*.

*Co to ten slaviček dnes tluče?
Co to tak hrdlička cukruje?
Aj ta křepelinka jak se tam ozývá
a všechny pastýře do Betléma svolává
Co ten holoubek dnes houká?
že se to tak kolem rozlíhá?
Aj ta žežulinka jak se tam ozývá
a všechny pastýře do Betléma svolává.⁶*

Kukačka (ani onen slavík) samozřejmě vánoční písní, či koledou poletovat nemůže, je v té době na afrických zimovištích⁷.

---

6 PIKART, Ant. Písničky podbrdského lidu. In: Český lid. Praha: Jan Svátek, 1931, s. 37-41.

7 7) I zmiňovaná křepelka je tažný pták, jediný z našich

Autor veršů si prostě ku oslavě narození Ježíše vybral vážené, ctěné i jinak důležité ptačí rody. Vánoce a kukačku spojuje i jedno pořekadlo (a skrze něj příběh), k tomu se ale dostaneme později, neboť pták v něm hraje úlohu pouze ilustrační. Kukačka je také součástí Metelkova mechanického betléma, který Jáchym Metelka, ředitel jilemnické dívčí školy a zakladatel tamních muzejních sbírek sestavoval od léta 1883 až do roku 1913. Sedí na palmě, předklání se a otevírá zobák – spatřit ji i celé dílo můžete v Krkonošském muzeu v Jilemnici. Do těchto pověstných jesliček se samozřejmě dostala z vánočních koled a písní, jichž je výše uvedená příkladem.

Figurka žežulky (a jiných ptáků) se také prý v dávný časech nacházela v lipové skříni, v níž hospodář přechovával Pravítko i jiné pohanské předměty a bůžky, a byla připomínána při oslavách Velikonoc, aspoň tak zmiňuje Václav Krolmus, jedním dechem dodávaje, že těmto zástupcům bohů (míněno pohanských) obětovalo se jídlo.

Kukačka bývala i přezdívka pro starou dámu, pověstnou v okolí svými léčitelskými schopnostmi a znalostmi, již lidé po straně jinak říkali čarodějnice.

Ne vždy a všude ovšem mívala charakter ctný, či následováním hodný, ostatně už snášení vlastních vajíček do cizích hnízd jí dostalo do řečí, myšleno doslova. Jihoslované jí přisuzovali zbabělost a jejím jménem pak označovali lidi takové povahy. Zdálo by se, že jsme narazili na jistý kámen úrazu – jedním slovem oslavujeme, druhým opovrhujeme. Rozpor v tom ale není. Rozlišujeme, jak se to dělalo vždy, mezi osobou a institucí; coby první byla kukačka prostě kukačka, jako představitelka úřadu, jež bylo třeba ctít, o její soukromé osobě si ovšem můžeme myslet své.

Byla jako pošťák, nosící důchod, nebo servírka roznášející v horkém odpolední pivo; třebas se listonoš s oblibou zdrží u nějaké paní ve vedlejší ulici, a slečna začíná obsluhovat z druhé strany hospody a vy musíte čekat, stejně nevpustíte jezevčíka, ani se vysušení neodploužíte domů.

Čekávalo se dříve dychtivě na její přilet z jižního exilu; ačkoliv nebyla jediným poslem nadcházejícího jara (na němž byli

---

bažantovitých, kteří jinak přes zimu zůstávají

venkované existenčně závislí), rozhodně byla hlasatelem, jehož signál každý rozpoznal. Navíc se objevovala v době, kdy už bylo jisté, že zimní období definitivně skončilo, a kdy se stabilizovalo počasí, jehož výkyvy zvláště starším a nemocným lidem mohou činit problémy. I proto kukáním ohlášené definitivní jaro, jinak začátek nového roku, také svádělo k jistému životnímu bilancování, stejně jako dnes lidé na Silvestra probírají právě minulých tři sta šedesát pět dnů a dávají si předsevzetí do dalšího cyklu – i to kukaččin hlas oznamoval. Byla ovšem jen poslem, a poslu se nedalo mít za zlé, když přinesl špatné zprávy.

Důležité bylo, že je přinesl.

Kukačka mohla dokonce i podvádět a dělat si z tazatelů legraci, a nikdo se neodvážil nic namítat, bylo to nejen neslušné, ale i zapovězené. Lidé ptačí předpověď, o níž bude řeč dále, nikdy nekritizovali. Teprve v polovině devatenáctého století, kdy za své vzala nejen stará, dávno odmítnutá víra, někteří mladí, poté, co jejich věštba vyzněla nepříznivě, ptáku nevybíravými slovy vynadali.

Dalo by se říci – hle, člověk moderní přišel na svět.

Nejen pro Slované byla kukačka důležitým ptákem. Stejnou roli hrála i u jiných národů, evropské pověry jsou – jak uvidíme – v podstatě totožné, ať už jde o Čechy, Švédy, či Němce.

Značnou víru v její zjevení prokázal podle legend i takový langobarský král Hildeprant, který se po smrti svého strýce Liutpranda ujal v roce 744 vlády, aby byl ještě téhož roku svržen z trůnu a zemřel. Tolik strohá historická fakta; pověst však přidává ještě historku o tom, že tento král, zvaný též *Zbytečný*, se vzdal koruny, když mu kolem hlavy zakroužila kukačka. Signál to prý byl jasný a očividný... Podobně, jak uvádějí Erben i Krolmus, poté, co zaslechl charakteristické ptačí lkaní, vzdal předem bitvu proti Polákům i kozácký ataman Stecko Kukuruz.

V litevské písni zpívá se o třech kukačkách nad mužem, který spadl z koně a zemřel. Nikdo si ho nevšiml, až v noci přiletěli zmínění ptáci a žalostně pěli:

*...Gedna kukala
Na konci nohau mých,*

Druhá při hlawě.

Ta pak třetí

Pstrá kukačka

Při samém srdci

Žena při nohách,

Sestra při hlawě,

Matka při srdci...⁸

Až příliš to připomíná Trojjedinou bohyni v jejích běžných podobách, na východě Pobaltí byla ovšem kukačka ptákem opravdu váženým. A jak se dozvíme dále, také (stejně jako i v našich končinách) tvorem angažovaným v kalendářním cyklu. Patřila bohyni plodnosti Laimě, nejvyššímu božstvu, které původně mělo podobu kukačky, zatímco jeho průvodkyně Laimé (Štěstí, bohyně Laima a Laimé se občas pletou, tak pozor na to) a Dalia (Osud) bývaly kachnami či labutěmi. Jisté pozůstatky ptačího vzhledu si Laima ponechala i poté, co ji pohanští věřící dali antropomorfní tvar.

Kukačka v litevských pověstech zůstala ptákem ctěným, ohlašujícím důležité životní mezníky, jako jsou porod, svatba, či smrt, a dohlížející na člověka jako anděl strážný.

V řeckých mýtech přísluší náš pták Héře, ačkoliv v příběhu, který ji zmiňuje, vzal na sebe jeho podobu Zeus. Ten, když porazil otce Krona a rozdělil se s bratry o vládu, začal se dvořit své sestře Héře, tehdy žijící v krétském Knóssu, případně – tahle verze se nám líbí víc – na hoře Thornaku, jíž se dnes říká Kukaččí. Héra ovšem vítěze nad krutým otcem odmítala, ačkoliv ji vysvobodil z Kronova žaludku⁹. Nedala na předvádění svalů či

---

8) 8) KROLMUS, Václav (jako W.S. Sumlork). Staročeské powěsti, zpěwy, hry, obyčege, slawnosti a nápěwy: ohledem na bágeslowj Česko-slowanské. část I. W Praze: [nakladatel není známý] 1845, strana 84

9) 9) Stručně připomenutí toho, co předcházelo: když si Kronos, který se na nejvyšší trůn dostal sesazením svého otce Úrana, uvědomil, že může dopadnout stejně, rozhodl se pragmaticky všechny své děti sníst. Polykal je, jak přicházely na svět, posledního, Dia, ale matka

moci, a její nápadník uspěl teprve, když se proměnil v unavenou pocuchanou kukačku, již bylo bohyni líto a kterou přivinula k hrudi. Zeus se v tu chvíli vrátil k božské podobě a své vyvolené se zmocnil.

Dalo by se snad poznamenat, že ptačí formu zvolil náhodně, nebo zdědil ze starších a cizozemských příběhů – jak se kupříkladu píše v indické Rámajáně, sváděl v podobě kukačky Indra královnu apsaras Rambhu – ale přece jen tu jsou jisté náznaky toho, že o až tak náhodné převtělení nešlo.

Je zřejmé, že božská manželka Héra a všechno to vyprávění o tom, jak ji Zeus dobýval, jsou ozvěnou historické změny; matriarchát se svou Velkou bohyní byl dobyt a přemožen patriarchálními národy. K podobným náhradám docházelo na mnoha místech světa, prakticky všude a prakticky mnohokrát. Původním bohům (nebo bohyním) pak bývaly přiděleny nižší funkce, nabídnuta práce v jiném oboru, mnohdy skončili jako démoni. Pokud jde o inkriminované nahrazení Héry Diem, čili matriarchátu patriarchátem, zůstalo ženským, ať už bohyním, kněžkám, či později čarodějnicím, včetně léčitelek, několik důležitých resortů až do dob třeskuté moderních. Kupříkladu vítr, o němž se ještě před několika sty lety vědělo, že ho způsobují čarodějnice; ty anglické obchodnějšího ducha ho občas prodávaly námořníkům.

V případě Héry šlo nejen o vítr. Jedna z funkcí, v níž měla zcela volnou ruku, bylo obdarovávání lidí věšteckým darem. Nevím, zda i prastaří Řekové naslouchali charakteristickému hlasu a vyvozovali z něho závěry, takže ono spojení *Velká bohyně – věštění – kukačka* je spíše jen hříčkou, nicméně nás konečně dostává do čtenáři povědomých vod.

Jak dobře známo, oznamuje kukačka jednoduchý stav věcí nadcházejících.

A předpovědím budoucnosti se teď podíváme na zobáček.

Rheia včas poslala do bezpečí a předložila manželovi kámen. Zeus, vychovaný v exilu pak mohl později otci vyhlásit válku, jejíž horká fáze začala tím, že z Kronova žaludku osvobodil všech pět sourozenců. Živých, neboť to byli bohové.

Věštírna pod oblaky

Dnes nejznámějším a patrně i v minulosti nejběžnějším úkolem bylo oznamování zbývajícího času. Zvuk kukaččina hlasu, poprvé zjara zaslechnutý, se stával informací o počtu let, které zbývají do zasnoubení, kolik dětí se narodí, jak dlouho ještě bude tazatel živ. Neozvala-li se vůbec, znamenalo to pro dotyčného blízkou smrt. Podle Krolmuse se v dřívějších dobách po takovémto výsledku lidé opravdu nechávali zaopatřit a vypořádávali věci. Ba říkávalo se na podzim, když někdo těžce onemocněl: ten už kukačku neuslyší, ten se jejího kukání nedočká.

Záleželo tedy na věku a stavu naslouchajícího. A na jeho tužbách. Kukačka předpovídala i události ekonomické, politické, odpovídala prostě na dotazy. Ne jenom v České kotlině; dotazy na odpočet do manželství či smrti pokládali všichni Evropané.

Kukačka samozřejmě neměla na tyto jednoduché, ale přesto pro člověka důležité předpovědi výhradní právo. O Vánocích kupříkladu lidé házeli obětiny do studní, pokládali příslušné otázky a naslouchali – odkud se ozval zvuk, v tu stranu se dívka provdala, uslyšel-li starý tazatel zvony, či štěkot psa, věděl, že přichází jeho čas.

Lidé kukání nevyužívali pouze když ho zaslechli, pták býval za účelem předpovědi aktivně vyhledáván.

Mladým mužům předpovídala kukačka z dubu, dívkám z lípy; tato jednoduchá věta v sobě může skrývat mnohastránkový výklad, k němuž se autor necítí povolán. Jen upozorní na fakt, že dub býval u Indoevropanů obvykle stromem často nejvyššího, vždy však hrom a blesky ovládajícího boha. Zeus, Thor, Perun... A dubové háje v Čechách bývaly, podle obrozeneckých nadšenců, pozůstatky pohanských, právě Perunovi zasvěcených božišť. Ať už z té, či jiné příčiny (později samozřejmě šťastně zapomenuté, tradice nemusí dávat smysl, musí být jen dodržována) se proto někdy mladíci na jaře usadili v dubovém mlázi a čekali, zda se kukačka objeví. Takto, ptákem nevidění, ale pozorující, naslouchali odpovědi na otázku: Kdy se ožením?

Opačnému pohlaví (na stejný dotaz: kdy půjdu pod čepce) se

dostávalo věštby od kukaček z lip, či jabloní v sadech. Naznačuje to, že lípa kdysi bývala zasvěcena některé bohyni, ne sice Ladě (Koladě, jak ji nazývá Krolmus), neboť tato dáma je potvrzena toliko z folklórních záznamů¹⁰, ale rozhodně paní opravdu vysokého, ne-li nejvyššího postavení. Uctívání lip je u Slovanů bezpečně doloženo z pohanských dob, stejně jako fakt, že se tento strom stal později součástí mariánského kultu. Lípa byla kukačce (a bohyni Laimě, jíž v těch končinách symbolizuje) prisuzována kupříkladu i v Litvě.

Pokud v případě dotazu staršího člověka pták nekukl, bylo to zlé, neboť to znamenalo brzkou smrt, žádná odezva u mladé slečny byla naopak obvykle vítána, protože se dala vyložit jednoznačně: už letos.

(Dala by se jistě vybudovat odvážná hypotéza, zahrnující jabloně – jablka coby symbol smrti a posmrtného života – spolu s Trojedinou Měsíční bohyní, podléhající kalendářnímu cyklu, ale tímto směrem se pouštět raději nebudeme).

Odpověď na otázku *Kdy se provdá*, stejně jako zjištění konkrétního budoucího manžela poskytovala také, mimo jiné, v některých místech (jsou připomínány Jindřichohradecko a Krkonoše) i praktika, kdy v noci na prvního března o půlnoci, vstala dívka z postele, učinila tři kroky pozpátku a po odříkání veršů:

*Březne, březne, březne
pověz ty mi věrně
O kom se mi bude zdát
Mám-li se tento rok vdát*

se vrátila dalšími třemi kroky pozadu zpět na lůžko. Verše *modus operandi* předpovědi prozrazují.¹¹ Na jaře pak – potvrzeno na Křivoklátsku a v okolí – nechávali si mladé páry rozhodnutí a

---

10 Hypotetický Lada mohl také být válečným bohem Poláků, viz: PROFANTOVÁ, Naďa a Martin PROFANT. Encyklopedie slovanských bohů a mýtů. Praha: Libri, 2000. ISBN 80-7277-011-X.

11 KROLMUS, Václav (jako W.S. Sumlork). Staročeské pověsti, zpěvy, hry, obyčeje, slavnosti a nápěvy: ohledem na bágeslowj Česko-slowanské. část II. W Praze: [nakladatel není známý] 1847

touhu vstoupit do svazku manželského potvrzovat žlunou¹². Nebývala tedy kukačka výhradním majitelem věštecké licence, jen jednou, byť ne nepodstatnou volbou.

Švédské dívky, stejně zvědavé jako všechny ostatní, mívaly pojistku pro případ kdy kukačka zakukala více než desetkrát – nebraly předpověď jako závaznou, pták se podle nich zbláznil (byl začarován). Jak by ne, více než desetiletá vyhlídka na čekání na manžela by mohla stejný duševní stav zajistit i klientce.

Na západě Skotska se nepočítalo, jen doporučovalo zout levou botu, stáhnout ponožku a podívat se, zda na chodidle není nějaký vlas. Byl-li, ukazovala jeho barva na barvu vlasů budoucího ženicha. Nebyl-li, poznala dívka, že stráví další rok sama.

Mladé ženy ve stavu manželském, či oficiálně předmanželském zajímalo, kolik povijí potomků, i to se dalo jednoduše zjistit z počtu kukání.

Sedláci, mající pochopitelný zájem především na stavu úrody, obdrželi správné odpovědi na polích či ve skalách (podle buditelské teorie tedy v místech, zasvěcených Svantovítovi, božstvu plodnosti). V tomto případě kukačka odpovídala nejen prostým Dobrá/Špatná, ale, podle některých, dokázala odkukat i budoucí cenu obilí. To už se dostáváme k přízemní praxi, jež praktická v podstatě vůbec není, totiž mnohdy až zoufalé a přeháněné důvěře.

Na Bělohradsku, Bydžovsku a u Hradce Králové se tímto způsobem vypyтали na čísla do loterie – existovalo ovšem i sofistikovanější řešení, pavouk křížák, zavřený do sklenice spolu s papírkou s čísly, která losoval – prý jeden poctivý soused od Bydžova na takto označená čísla i vyhrál. Obávám se ale, že by byla tažena i kdyby je odřehlal kůň.

Vedle bezmezné víry v ptačí předpověď lze ale také najít zmínky opačné, kupříkladu píseň, v níž se kukačka lidské důvěře diví:

*... Mnozj i tu powěru magj
Žeť počet mých kuků čjtagj*

---

12 Pro stejné znalce příroda, jako je autor: Žluna zelená (*Picus viridis*) je datlovitý pták, dle názvu s peřím v barvě zelené, zatímco Žluva hajní (*Oriolus oriolus*) je žlutá a patří do vlastní čeledi.

*Hodlagje, toli žjti roku,
Kolik gá tluču při mém skoku;
Kuku, kuku, kuku!*

*Toť gsau zagisté welké bludy,
Panugj pak předce we wsech wšudy,
Žeť sprostj lidé w srdci muků
Si sami dělagj z těch mých kuku;
Kuku, kuku, kuku!¹³*

Autor, který shrnul do několika slok v podstatě všechny základní pověry a zvyky (včetně zmínky o kukačce hodinové), připomíná též, že u dětí a mládeže je naivní víra přínosná, neboť vychovává.

Důvěřivost v kukačku hezky ilustruje dětská hra, respektive praktika, kdy se na jaře jedno po druhém, když ptáka zaslechly, vyptávaly: „Kolik je mi let?“, přičemž správný počet ohodnotily poklonou: „To jsi hodná, kukačko,“ zatímco chybnou odpověď komentovaly: „Neuhodla!“ Ve vsi pak ovšem všechny jásavě všem ohlašovaly, že jim pták počítal.

Jak vidět, ne všechny dotazy nebo pozorování se zabývaly prostým počtem. A někdy – jak už bylo naznačeno – ani počet nestačil, důležité bylo také místo, nebo směr.

Na Plzeňsku a okolo Klatov nepočítali lidé zvuky, jako se spíš snažili zjistit, kterým směrem je kukačka obrácená. Hleděla-li na východ, znamenala její věštba štěstí či zisk, když ovšem kukala směrem západním, bylo zle a měla přijít smůla, nemoci, či neúroda. Podobně ve Švédsku naslouchali odkud se kukání ozývalo; sever byl nejhorší volbou, protože je to špatná strana, západ či východ znamenaly naopak štěstí. Srbové pro změnu čekali smůlu, když se kukání ozývalo ze stromů bez listí, zatímco kukačka, hlásící se ze zeleného lesa věštila dobře. V západní Anglii, v Devonu, přinášel štěstí zpěv ptáka zprava, jeho opak pak kukání zleva.

---

13 KROLMUS, Václav (jako W.S. Sumlork). Staročeské powěsti, zpěwy, hry, obyčege, slawnosti a nápěwy: ohledem na bágeslowj Česko-slowanské. část II. W Praze: [nakladatel není známý] 1847, strana 22

Předvídání budoucího bylo, jak vidět, nejběžnější a nejvyužívanější individuální službou, již kukačka poskytovala. Ne jedinou: vedle ní (a v úzké návaznosti na ni) plnila závažné úkoly i v dalším oboru. Své pevné místo a úlohu měla při přivolávání jara, a tedy v kalendářním cyklu.

Jaro je tu

Přivolávání jara, které našťestí nemusela kukačka obstarávat sama, bylo velmi důležitou funkcí. Nebývala to jen výměna ročního období, byl to nový začátek, nástup nového života po předchozí smrti. Nebylo nezvyklé – jako například ve starém Římě –, že se zimní měsíce vůbec nepočítaly; leden a únor, které byly později připojeny na konec římského kalendáře dnes způsobují onen nesoulad mezi jmény a pořadovými čísly měsíců (aspoň v jazycích, které si číselné pojmenování, například *october* = osmý měsíc = říjen, nechaly). A nebyli to pouze rolníci, kdo kalendářnímu cyklu podléhal, v zimě se nedalo ani pást, ani lovit. Před technickou revolucí, která mimo jiné přinesla nejedovaté a nečadivé osvětlení, ani nic vyrábět.

Zima byla světem, jemuž vládla smrt a kdy lidé seděli doma a přemýšleli, zda se dočkají jejího konce. Ne nadarmo se na konci října dodnes slaví a slavily svátky jako je keltský Samhain, nebo křesťanské (katolické, katolicismem ovlivněné) Dušičky, či mexický svátek *Día de Muertos*, spojené se záhrobím a kultem předků. Nastávalo totiž období, kdy nebylo těžké se k předkům připojit. Období krátkého dne a nepříjemného počasí, vzbuzující dojem, že Slunce odešlo navždy.

Proto byl příchod jara tolik očekáván, a proto ho ohlašovalo a přivolávalo tolik opeřenců. Ke svému úkolu přišli samozřejmě díky svým biologickým zvykům, jež je nutí k návratu ze zimovišť.

Kukačka nepatřila k prvním zvěstovatelům změny k lepšímu, stejně jako rorýsi se dostavuje na místo činu až v polovině dubna. I to má svůj význam, její kukání totiž, jak už jsme si pověděli v jedné předchozí kapitole, potvrzuje definitivní vítězství jara nad zimou a života nad smrtí. Dříve než ona se objevují čápi, špačci, či čejky – o těch se soudilo, že pokud přiletí ve velkém množství, nastávající rok proprší a úroda nebude valná.

Také vlaštovky přilétaly a oznamovaly nástup nového života – *jedna ovšem jaro nedělá*, jak praví přísloví. Nejen české, ačkoliv kupříkladu to anglické někdy hovoří o létě. Připomenutí toho, že první navrátilce z jihu ještě automaticky neznamená, že kožichy půjdou v naftalínové společnosti do skříně, pochází od řeckého

filozofa Aristotela, který je použil coby paralelu. K nám teď hovoří jazykem přímým, oznamujícím, že v čase příletu vlaštovek se ještě může počasí radikálně změnit a vrátit k nechtěnému chladu. Kukačka tedy přicházela víceméně k hotovému, její ohlášení už bylo definitivní a málokdy se mýlilo.

Podle starých Čechů se neozvala dříve, než vypila ptačí vejce (to jistě souvisí s pozorovaným hnízdním parazitismem), dokud se nenažrala zeleného ovsu, nebo obojí. Vzato z botanického a meteorologického pohledu je to tak trochu sázka na jistotu, neboť očekávané počasí už nastalo, obilí už vyrazilo, ptáci založili hnízda a nesou, a Zima je definitivně pryč.

Zle bylo, pokud se neozvala.

Pokud nebylo kukačku slyšet do svatého Jana, tedy do 24. června, soudilo se, že úroda nebude velká a tudíž ceny porostou; v tomto případě ale nešlo ani tak o předpověď, jako o zhodnocení situace. Existuje celá řada pranostik, týkajících se kukačky a zmíněného dne:

O Janu-li kukačka kuká, pěkný čas sobě vykuká.

Nekuká-li kukačka před svatým Janem, bude neúrodný rok.

Kuká-li žežulka o svatém Janě, bude dražota.

Kukačka po svatém Janu za kolik dní kuká, za tolik grošů žito bude.

Po svatém Janu Křtiteli žežulka kuká, za kolik zlatých bude korec žita.

Po svatém Janu kukačka věští, málo že můžeme čekati štěstí.

Čím déle žežulka po Janu zpívá, tím dražší žito na trhu bývá.

Po svatém Janu, za čtyři neděle kukačka se od nás odebere.¹⁴

Protože pranostiky bývaly založeny na interpretaci dlouhodobých pozorování, mívaly coby předpovědi jistou míru úspěšnosti (slovo pranostika ostatně vychází z latinského *prognosis*, předpověď). V tomto případě podle všeho ukazují na prodlouženou zimu, respektive počasí, které kromě zabránění kukačce v pářících rituálech, se samozřejmě podepisuje i na

---

14 24. červen - Pranostiky. In: Wikipedia: the free encyclopedia [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2014-04-12]. Dostupné z: http://cs.wikipedia.org/wiki/24._%C4%8Derven

kvalitě a kvantitě úrody.

S jarem je pak spojeno i kukání podzimní. Neboť když vidí kukačka, jak se začínají svážet první mandele obilí¹⁵, radostně zazpívá; její úkol přivést jaro byl beze zbytku splněn, naplněn a dospěl očekávaného vrcholu. A ona teď už může v klidu odletět.

Podle skotské víry může kukačka putovat mezi světy živých a mrtvých, i to je ukáзка jejího spojení s kalendářním cyklem, nejde totiž jen o náboženský koncept a nadpřirozenou geografii, ale i o běh času, v němž říše mrtvých, jak už jsme si řekli, přebírala nad světem v zimních měsících vládu.

V Anglii se Kukaččí den – *Cuckoo Day* – coby příchod kukačky a s ní i jara držel porůznu: zatímco v Sussexu to bylo čtrnáctého a v Hampshiru a Northamptonshiru o den později, ve Worcestershiru až dvacátého. Pokaždé ovšem šlo o místní svátek, slavnost vítání jara, na níž podle starého zvyku občas starší dámy vypouštěly kukačku z košíku či zástěry. V devatenáctém století pak především horníci ze Shropshiru v den, kdy pták prvně zakukal, slavili *Wetting of Cuckoo*, Smáčení kukačky, kdy – jak už název prozrazuje – zalévali svá hrdla pivem na počest navrátilce z teplých krajů. Zvyk vyvalit soudek pěního moku do lesíka, z něhož se ozvala, a tam se mu slavnostně podívat na dno, vydržel leckde až do dvacátého století. Podobně se slavilo i ve Skotsku, tamní Kukaččí den zmíníme později. A ze stejného soudku, jen bez ptačího patrona či záminky, jsou i slavnosti tuzemské. Kupříkladu taková Fidlovačka, o jejímž původu se už v devatenáctém století tradovalo mnoho teorií (jak my je známe z pohádek, jsou ševci, kteří tento jarní festival původně slavili, náтуры filozofující a hádavé).

Za koloběh roku odpovídala kukačka i v Pobaltí. Litevský květen – *Gegužė* – po ní (*Gegutė*) dostal jméno; služba dohledu nad kalendářem pak začínala kukačce na jaře, kdy oznamovala začátek pořádku, nastupujícího vládu po zimním chaosu.

V Makedonii pro změnu uličníci kukáním trápili uhlíře, neboť i

---

15 Mandel je číslo 15, po patnácti snopech pak bývalo sklizené obilí na poli skládáno a především počítáno a evidováno. Obilné panáky (sloužící k dosychání klasů) mohly – a mívaly počet snopů i menší

do této hornaté země kukačka přiváděla jaro. Tedy roční období, které výrobci dřevěného uhlí neměli v lásce.

Zcela prakticky a bez mystiky využívají ptačích služeb na Madagaskaru, kde tamní druh kukačky, Malgaši zvaný *Kankâfotra*, ohlašuje čas přípravy polí k setbě.

Jaro potřebují i na jižní polokouli, třeba na Novém Zélandu. Ačkoliv také nemají kukačku obecnou v těch končinách k dispozici, jde o ptáka naší hemisféry, i v maorském folklóru ohlašuje toužebně očekávané roční období příslušník stejné čeledi, jen jiného rodu, nejmenší z kukaček, *wharauoa*, čili kukačka nádherná (*Chrysococcyx lucidus*). A tamním příslovím, hovořícím o tom, že kukaččin křik ohlašuje jaro, tuto kapitolku zakončíme:

Ka tangi te wharauoa, ko nga karere a Mahuru.

A co tu máme dál?

Jak už víme, ne všechno, co kukačka ohlašovala, se týkalo manipulace s koloběhem roku nebo jednoduchého výčtu časových či kusových jednotek. Mnohé další pověry a pověsti se sice těchto témat dotýkaly, stejně jako vycházely z kukačky – božského vtělení, či zástupce, v kontextu tohoto vyprávění ale zasluhují vlastní kapitolku, neboť představují vliv kukačky na další lidské činnosti.

Většina již zmíněných předpovědí vycházela ze zaslechnutého prvního jarního kukání. Ne všechny. V úspěch své žádosti či poctivé práce, za níž toho dne vyrážel, mohl také věřit člověk, zaslechl-li ptáka poté, co ráno vykročil z domu pravou nohou a nic nezapomněl, pro nic se tedy nemusel vracet. Byla ovšem zdůrazňována počestnost nadcházejícího jednání a poctivost. Člověk povahy a konání nenásledováníhodného obdržel v takovém případě memento, jež ho varovalo před špatným koncem. Proto se po zakukání pověřivější zloděj či lupič raději vzdal plánu a vrátil se domů. Stejně tak pasáčci, pasoucí svěřená zvířata na cizím, nebo dívky, tamtéž žnouce, se po charakteristickém ptačím signálu raději rychle vzdálili, protože věřili, že kukačka letí ohlásit polní pych příslušnému hospodáři.

Někde se ale poté, co urychleně opustili místo činu, létajícího hlídače zeptali:

*Má milá Kukačko
Kde to máš
Ukaž to¹⁶*

aby jim směrem letu prozradila kudy se dát a na jakém místě mohou v exploataci cizích zdrojů pokračovat beze strachu z prozrazení.

Zvířecí říše ovšem neposílala jako hlídače a špatné znamení jen kukačku. Zatímco lidem dobré vůle potvrzovali úspěch, pro zloděje na cestě do práce bylo stejně fatalistické, spatřil-li a

---

16 KROLMUS, Václav (jako W.S. Sumlork). Staročeské powěsti, zpěwy, hry, obyčege, slawnosti a nápěwy: ohledem na bágeslowj Česko-slowanské. část I. W Praze: [nakladatel není známý] 1845,

zaslechl vránu či poštolku. Nebo zajíce, který mu přeběhl přes cestu; zaječí předpověď ale byla špatná vždycky, bez ohledu na povahu a záměry člověka. Příběhlo-li kupříkladu toto zvířátko v létě do vsi, čekali pak lidé v hrůze, že ho bude následovat neštěstí, nanejvýš požár.

Někdy (a někde), když kukačku a stejně tak i sojku lidé spatřili v letu, následovali ji, aby jim přinesla štěstí. Původně se sledováním dráhy pozorovatel dobral hmatatelného zisku: kukačka totiž mohla mířit k hnízdu divokých lesních včel a tedy k medu. Sojčí přínos byl méně materialistický, věřilo se, že ve svém hnízdě ukrývá sojčí kamínek, jehož pomocí může člověk najít i dobře ukryté a neviditelné poklady¹⁷. Aby sojka dobře schovaný kamínek vytáhla, muselo se beze slova vylézt k jejímu hnízdu, to i s vejci či mladými zavázat do neposkvrněného bílého šátku, položit pod strom a čekat, až pták přiletí a pomocí kamínku se bude snažit rodinu vysvobodit... Ze sojčí pověry a kukaččího pozorování později zůstalo právě jen pobíhání za letícím ptákem v očekávání hypotetického štěstí.

Budeme-li důvěřovat i nepatrným zmínkám, pak uměla kukačka předávat i zprávy nevídané; v krátkém popěvku kupříkladu oznamuje nevěru, jak zaznamenává Krolmus:

*Žežhulička kuká,
Srdce we mne puká:
Že moge Bětuška
Giného si šuká*

Předpověď, omezující se na prosté Štěstí/Smůla, vychází na britských Vnějších Hebridách z jednoduché výchozí pozice: pokud ve chvíli, kdy kukačka zakuká, má člověk hlad, potom bude mít smůlu. Pokud je zrovna po jídle, pak naopak štěstí. Podobně determinované je první kukání, které si někdy vykládali Čechové takto: měl-li člověk v kapse peníze, znamenalo, že následující sezóna bude finančně štědrá; ozvala-li se však

---

17 Podobný kamínek vlastní i čížek, který ho používá, aby zneviditelnil své hnízdo; analogicky pak jeho po násilném převodu vlastnictví na člověka může se nový majitel stát neviditelným.

kukačka, když bylo v kapsách prázdné, pak tento stav potvrdila. Stejněho mínění (či zkušeností) byli i v anglickém Devonu, jen tvrdili, že se pták za tímto účelem musí ozvat právě 14. dubna. Ten den býval jinak považován za jeden z těch nedobrych, a dodávalo se tedy, že posluchač musí stát na měkkém, stál-li by na tvrdém, měl by smůlu. Zasléchnout kukačku po posledním červnu pak bylo vždy špatné.

Ve Walesu se považovalo za nešťastné slyšet charakteristický zvuk před pátým dubnem, zatímco ten, kdo ji poprvé uslyšel osmadvacátého toho měsíce, měl celý rok zajištěný. Norským dívkám přinášelo smůlu, když slyšely kukání před snídaní.

Obdiv a důvěra v ptáka takového zaměření šla u některých lidí (u nichž se používá přídavné jméno *prostí* s onou pejorativní konotací) někdy daleko. Takoví pak udiveně a obdivně naslouchali, jak kukačka, pasoucí se z nedostatku rašícího ovsu na zeleném ječmeni, komentuje tuto náhražku opovrživě: „Patoky, patoky.“ Není ovšem nic zvláštního, když tvor, obdařený chuťovými buňkami a tisíci let vývoje specializovaným trávicím systémem rozlišuje mezi různými zdroji, zvláštní by snad mohlo být naopak to, že tvor s mozkem, schopným vyšších funkcí, je na jednu stranu schopen přiznat jistou dávku inteligence i zvířatům a zároveň ho takové chování udivuje. Ale člověčí mysl je postavena na srovnávání známého a vymanit se z antropomorfních představ o živočišné říši jsme se nedokázali dodnes.

Důležité bývalo chování kukačky, jež přilétla na dvůr. Sotva ji hospodyně spatřila, hned se vrhla do komory pro jáhly nebo podobné zobání, a nasypala je na práh. Čekala pak, zda si pták obětiny všimne.

Přistál-li a dal se do jídla, znamenalo to, že drůbež ve dvoře je v ohrožení života jestřáby i jinými škůdci. Pokud si ale předloženého zrní nevšiml, mohla si paní domu oddechnout, slepičky a kachničky, jakož i ostatní byly v bezpečí.

Našli se ale i svědci (jejichž svědectví ovšem pocházelo z druhé ruky, jak už to chodí), kteří tvrdili, že kukačka sama kuřata odnáší. Tyto záznamy jsou součástí už uvedené teorie, podle níž existují nejprve pouze samičky kukačky, které vypíjejí vejce

cizím ptákům a podstrkávají namísto nich svoje. Ty se pak po několika letech promění v ostříže, tedy samce, který se živí právě kradenými kuřátky.

V domácnosti plnila neúnavná kukačka v dobách predelektronických i úlohu chůvičky. Když šestinedělka neslyšela, že její dítě pláče, ozvalo se kukání, které ji na to a zároveň na fakt, že se v příslušném čase po porodu nemá starat o nic jiného, než o mimino, upozornilo.

Nevítaným hostem ovšem byla, stejně jako vrána a straka, v létě v zahradě. Usuzovalo se z její přítomnosti, že některá z dívek v domě přijde do jiného stavu; všichni tři zmínění ptáci totiž – nejen obligátní vrána – nosívaly děti. Proto takového návštěvníka slechny hnaly koštětem pryč.

Venkované v německém Vestfálsku věděli, že když při prvním zakukání lehnou do trávy a budou se převalovat, zbaví se tím na rok housera, čili ischiasu.

V Litvě symbolizuje kukačka ženu, trpící ztrátou někoho blízkého – jak už víme, vypráví tamní pověst o původu kukačky z matky tří zabitých synů. Litevci si totiž kukaččí zpěv vykládají jako vzdychání či lkaní, což se odráží i v jejich příslovích a rčeních.

Jen tehdy porozumíš kukaččinu zpěvu, když poznáš bolest, říkají. Ale také: *Ani ďábel, ani kukačka,* protože pro své běžné zvyky podstrkávat své vlastní děti cizím a nekrmít je, bývá považována za tvora nenásledováníhodného. Jak už bylo řečeno, forma a obsah se v případě našeho ptáka často míjejí.

Kromě již zmíněného spojení s někdejší mocnou bohyní Laimé a dohledu nad kalendářem slouží také kukačka v této pobaltské zemi i jako lesní průvodce: chrání v něm sirotky a i jiným lidem prozrazuje léčky.¹⁸

I Makedonci znají obě stránky ptačí pověsti. *Osamělý jako kukačka,* zní jedno z jejich úsloví. *Utratil za kukačku za co by dostal slavíka,* prohlašují o někom kdo prodělal velké peníze.

---

18 Cuckoo. [online]. [cit. 2013-01-21]. Dostupné z: <http://symbols.ehibou.com/cuckoo/>

Mordvinci, malý národ, hovořící ugrofinským jazykem a žijící v Rusku, převážně v republice Mordvinsko, si vyprávěli legendu o tom, že kukačka byla kdysi vybrána jako vhodný kandidát na domestikaci, když slíbila nejvyšší mordvinské bohyni Ange Patiai, že bude každý den snášet jedno vejce. To ale nedodržela, za což byla vyhnána do lesa a bohyně jí zakázala stavět hnízdo, přikázala hnízdní parasitismus a jako memento učinila všechna kukaččí vejce kropenatá.

Skotskému Aprílu se říká Kukaččí den (*Gowk's Day*) a původně se držel třináctého dubna, ne prvního. Byl to den, kdy kukačky začínají podle lidového pozorování kukat, což – jak už známe z folklóru jižněji ubytovaných Angličanů, posloužilo jako záminka k vyhlášení svátku. Zmíněné slovo *gowk* je skotským pojmenováním našeho ptáka, které vychází ze skandinávského *gaukr*, původní anglosaské pak znělo *gouk*. V keltské skotské gaelštině se jí říká *cuthag*, dnešní *cuckoo* přišlo na ostrovy spolu s Normany a francouzštinou v roce 1066, ať v tom máme trochu jasno. Titul *Gowk stane* (Kukaččí kameny) dostaly také výrazné balvany, ať už původně lidského (menhiry) nebo přírodního původu.

Stejně slovo se pak používalo a v angličtině dodnes používá jak pro označení ptáka, tak i člověka slabšího ducha (jehož bylo lehké vyvést aprílem) či nevyrovnané povahy – podobně jako u předpovídání, respektive odpočítávání času se i tady objevují univerzální atributy.

Kukačka může cestovat mezi světem živých a mrtvých, věřilo se, a duše mrtvých vábí její hlas. S jarem ji na severu Británie a v Irsku spojuje i termín *Gowk Storm*, označující krátké bouře, které propukají na jaře a stejně jako přilet kukačky ho ohlašují.

V Dartmooru, bažinatém kraji v západoanglickém Devonu, se pro zajištění celoročního štěstí musí naslouchač při prvním jarním zakukání třikrát zatočit v kruhu. I tady naleznete Kukaččí kámen (*Cuckoo Rock*). Nachází se na severním svahu Deancombe Valley, a jedna z pověstí o jeho vzniku vypráví o pixíích, skřítcích západoanglického folklóru, kteří Kukaččí kámen vztyčili na místě, kde se za měsíčního svitu scházejí a tančí. Jiná tradice ovšem zmiňuje to místo jako první, na němž

Lze na jaře poprvé uslyšet kukačku.

První kukaččina píseň v tomto kraji dokázala člověka zbavit „lenivého ducha“, bylo ovšem zapotřebí při ní vylézt na nejbližší bránu a sednout si na ni; kdo to neudělal, toho po zbytek roku postihovala slabost a nechut' k práci. Bývalo také kukačkám dáváno za vinu vyblednutí modře zbarvené látky, tvrdilo se, že ptáci tuhle barvu kradou. A na řece Teign věřili, že kukaččin hlas láká lososy plout proti proudu.

Kuriózní pověrou bylo zaslechnout první kukání stojíce na pravé noze a sebrat přitom rukou hrst hlíny – ta pak rozprášena před prahem zajistila ochranu před blechami a nevítanými hosty. Někdy se uvádí, že tuto praktiku, v níž prý v Devonu věřili, popsal už Plinius starší v *Naturalis historia*, ale já ji v tamní kapitole o kukačkách nenašel.

Kukačka poletuje i mýty národů vzdálené Sibíře a Mongolska. Jde v tamních pověstech občas o tvora kovového (nebo kovem charakterizovaného). V invokaci duchů ji (mimo jiné) vyvolává současný mongolský šaman:

„*Ó můj duchu, jezdil bych na deseti mongolských kravách, abych tě spatřil. Prosím, ať mě zlatá kukačka dovede k duchovi.*“
19

Jakuti znají kukačky *měděné*, které jsou spojovány s podsvětními démony abaasy, a které se v jejich příbězích ozývají na prokletém místě. Jinak je ovšem, stejně jako v případě evropském, kukačka ptákem přivolávajícím jaro, a tedy toužebně očekávaným. V původní (mýtické) zemi, odkud Jakuti na sever přišli, prý kukačky zpívají po celý rok. Ráj, z něhož jsme byli vyhnáni, případně nerozumně sami dobrovolně odešli, je ovšem vždy ideální.

Soška kukačky – vedle orla – zdobívá také vrchol *serge*, sloupu, sloužícího k přivazování koní hostů. A hlídá: když hrozí nebezpečí, ozve se. Jako posel k nejvyššímu bohu Ürüng Aar Tojonovi alternuje dalšího opeřence, jeřába.

V říši rostlinné

S kukačkou ptákem bývá spojována i kukačka rostlina.

Je to jedna z našich kdysi nejrozšířenějších orchidejí, *Orchis morio*, čili Vstavač kukačka, dnes naopak patřící mezi velmi ohrožené. Může za to změna půdního složení, vstavač je citlivý na minerály, jež obsahují některá hnojiva.

Třiceti centimetrů dorůstající rostlinu s fialovými kvítky nalezneme téměř po celé Evropě, na loukách v podhůří a v pahorkatinách. Zajímavé – pro nás, botanické laiky, je životní cyklus vstavače: z hlíny na světlo neraší na jaře, jak bychom čekali, ale na podzim v září, kdy vytvoří listovou růžici. Přes zimu (pokud tato není opravdu teplá) si pak dá pauzu, na jaře začne z připraveného růst, v květnu rozkvetne. V červnu dozraje a v červenci odumře; fenologický cyklus (tedy pozorovatelný vývoj) téhle rostliny tedy se svým živočišným jmenovcem nijak nesouvisí.²⁰

Podle pověry ovšem kukačka rostoucí rozkvétá při prvním jarním zpěvu kukačky létající. A jak už víme z vyprávění o původu, byla – aspoň podle některých teorií – tato květina mezistupněm procesu, když Bůh proměnil sestru oplakávající mrtvého bratra nejprve ve vstavač a poté v ptáka.

Tvar hlíz laikům napověděl, že vstavač kukačka je pohlaví mužského, a jeho ženským protějškem je pak příbuzná orchidej, známá jako prstnatec májový (*Dactylorhiza majalis*, jindy *Orchis latifolia*); na podobně homeopatickém základě sezдали lidé také havrana s vránou, analogie prostě nefungují, když je vzdálíme od nás samých.

Kvetoucí kukačku nesmí spatřit slepice, varovalo se Klatovsku. Ne že by se snad mohla otrávit kdyby se ji pokusila sežrat, je to mnohem horší. Tedy z pohledu hospodářství: kur, který spatří květy tohoto vstavače, nebude po celý rok snášet vejce.

Na Britských ostrovech byla s kukačkou spojována jiná květinka – zvonek (*Campanula* po botanicku). Ačkoliv se téhle rostlině

---

20 Dalo by se snad poznamenat, že rostlina vyraší v době, kdy pták odlétá, ale takové folklórní záznamy neexistují

lidově říká většinou *Fairy Bells*, *Fairies' Thimbles*, *Dead Men's Bells*, případně *Devil's Bells*, či *Aul Man's Bells* (*Vilí zvonky*, *vilí náprstky*, *zvonky mrtvých*, *d'áblový zvonky* či *Zvonky Starýho chlapa*, což je mimochodem bezpečnostní výraz pro čerta), zní jedno z jejích jmen i *Cuckoo's Hood*, *Kukaččí čepička*, ve Skotsku pak *Gowk's Thummles*, (*Brog na cubhaig* gaelsky). A už podle uvedených titulů je jasné, že má schopnost spojovat svět lidí s těmi nadpřirozenými.

Což kukačka – pták také.

Vypráví se též...

Kukačky bývají aktéry různých příběhů, ať už v roli hybatelů, či pouhých rekvizit. Při sběru materiálu pro toto povídání uvízly některé z nich v autorových pracovních poznámkách. Byla by škoda je jen tak vyhodit, zvláště pak ty, které ilustrují již zmíněné pověry, či kukaččí pověsti.

Těmi začneme.

V jedné z předchozích kapitol bylo vzpomenuo pořekadlo, spojující kukačku s Vánocemi. Jde o valašskou variantu obvyklého úsloví a běžného příběhu.

To se kdysi jistý chudý muž zapletl s čertem. Slíbil mu duši a bůhvíco ještě, to už tak bývá, že vzdálenější budoucnost je pro nás často cizí zemí, již nemáme v úmyslu navštívit. Když pak přišel čas splátky, bylo to právě o Vánocích, začal si chud'as zoufat.

Co teď?

Měl možnost se ze závazku vyvléct, jenže to by znamenalo sdělit ďáblovi jeho přesný věk. Což je údaj, který ženy a nadpřirozené bytosti nerady prozrazují, takže babo rad'.

Neporadila bába, ale jeden moudrý stařík, který věděl jak na věc: ať se chud'as schová do koruny hrušně, a čerta odtud ve skrytu vyhlíží. A až ho spatří, ať zakuká.

Nešťastník se podle rady zachoval. Vylezl na větev, strážil a když se pekelník objevil, přivítal ho hlasitým: Kuku kuku.

„To jsem blázen,“ na to čert, „sedm tisíc sedm set sedmdesát sedm let už jsem na světě, ale kukačku jsem o Vánocích ještě neslyšel.“

A měl to. Chud'as seskočil z hrušky a vyzrazený věk promptně ďáblovi oznámil. Druhé straně nezbylo, než přiznat porážku a ztratit se do pekel.²¹

Vypráví se, že kdysi mívala kukačka na hlavě korunku. Právě takovou, jakou se dnes pyšní dudek. Není to podoba náhodná, on

---

21 VÁCLAVEK, Matouš. *Valašské pohádky a pověsti*. Velké Meziříčí: Šašek, 1897. První moravská obrázková knihovna pro českou mládež.

si ji totiž tenhle pták od kukačky kdysi vypůjčil, když byl pozván jako host na ptačí svatbu. A protože se mu zalíbila, prostě a sprostě si ji nechal. Od té doby ho vyvolává kukačka: „Kluku, kluku!“, a on jí slibuje: „Jdu, jdu, jdu, jdu.“ Ale korunku ještě nevrátil. Až jí vrátí, přestane prý kukačka kukat.²²

Kukačka se stala i rozhodcem vášnivého majetkového sporu.

Rožmitálský Florián Griespek z Griespachu se se svými sousedy neustále dohadoval o hranicích pozemků. Ať už s pány ze Zbiroha, ze Lnářů, či z Blatné. Největší spor měl o lesy s Březnickými. To bylo léta páně 1569 a obě zainteresované strany se do sebe už málem pustily a svedly skutečný boj zbraněmi, nejen ústy, když se na nedaleké jedli usadila kukačka a nepřestala volat: „Pod potok, pod potok,“ dokud si jí znesváření sousedi nevyšimli. Na tu radu byl pak coby hranice mezi majetky zvolen potok, který sporným lesem protékal.²³

Jindy, podle historky z Písecka, posloužila coby startovní výstřel dvěma chlapcům, kteří milovali stejnou dívku. Neustále kvůli ní soupeřili, jeden chtěl překonat druhého, až nepřátelství přerostlo v souboj.

Postavili se sto kroků proti sobě na poli, každý v ruce kámen, a dohodli se, že až kukačka potřetí zakuká, oba hodí. A žádný nesmí uhnout, ať se ukáže, kdo je silnější a kdo má přesnější ruku. Ten pak vyhraje.

Kukačka se ozvala poprvé, podruhé, potřetí... kameny vyletěly, a ukázalo se, že přesnou ruku mají oba, a že silnější než člověk je kámen; duelanti se zabili navzájem.

Oba mládence pak pohřbili do jednoho hrobu s jedním křížem, a vysadili u něho dva buky, z nichž pak kukačky lkaly nad zmařenými životy.²⁴ (Nacházíme tu pravděpodobně, podobně

---

22 KROLMUS, Václav (jako W.S. Sumlork). Staročeské powěsti, zpěwy, hry, obyčege, slawnosti a nápěwy: ohledem na bágeslowj Česko-slowanské. část I. W Praze: [nakladatel není známý] 1845., strana 501

23 Pověsti z lesů rožmitálských, se 4 vyobrazeními, in: Český lid. Praha: F. Šimáček, 1914, roč. 23, strana 440

24 Kamenný kříž, (pověst z Písecka, Vil. Sýkora.), in: Český lid. Praha: F. Šimáček, 1914, roč. 23, strana 395

jako v už citované litevské písni, kukačku v její prastaré roli božského průvodce a posla mezi světy, v zachovalém českém folkloru takových zmínek ale mnoho není).

Jen v jednom verši a pouze jako časomíru nalezneme našeho opeřence v Písni o Gróttu (*Grottasöngur*), v jedné z Hrdinských písni Poetické Eddy. Tento soubor staré islandské poezie je cenným a jedinečným zdrojem informací o původní germánské mytologii, která v podobě hrdinských a mytologických písni našla poslední útočiště na Islandu.

Čaromocný žernov Grótti dokázal namlít všechno, co se po něm chtělo. Tehdy vládl Dánsku král Fródi a v zemi panoval mír, však také mír, štěstí a zlato po Gróttim král vyžadoval.

Mlýnské kameny byly ovšem tak velké, že jimi nedokázal nikdo pohnout. Fródi si tedy ze státnické návštěvy u svithjódského krále Fjölaira přivedl dvě otrokyně, Fenju a Menju, dívky natolik silné a zdatné, že Gróttiho kameny utáhly. (Aby ne, když ony bývalé bojovnice z rodu skalních skřetů, tedy obrů, samy kdysi dávno tento žernov vyrobily, když si jako malé hrály.) Fródimu se investice do otrokyň nevyplatila, protože dívky mlely a mlely – ne v onom přeneseném významu, ale doopravdy – až namlely, kromě požadovaného, také armádu, která zemi dobyla a panovníka zabila. Útok vedl mořský král Mýsing, který kouzelný žernov i jeho obsluhu vzal pak sebou. Poručil ovšem dívkám, ať cestou namelou nějakou sůl. Chtěl jí hodně, stále neměl dost, Fenja a Menja tedy mlely, až se loď potopila a od té doby je moře slané, protože Grótti pracuje dál.

Známý příběh. Abychom se ale drželi tématu, kukačku v něm zmiňuje Fródi, když otrokyním sděluje, že ke spánku mají určeno pouze tolik času, jaký dělí jedno zakukání od druhého. Nelze se tedy divit, že za takových podmínek došlo ke zmíněné vzpouře.²⁵

Byl tu již zmíněn langobardský král Hildeprant, který si vyložil ptačí let po svém a abdikoval; hrdinu podobného jména nalezneme i ve světoznámé sbírce pohádek bratří Grimmů. Hledejme pod číslem 95 a titulem *Der alte Hildebrand*, v českém překladu jako *Starý Hildebrand*. Českým překladem Jitky

25 Edda: bohatýrské písně. Přeložil Emil WALTER, ilustroval Antonín STRNADEL. Praha: Evropský literární klub, 1942

Fučíkové také začneme, abychom byli rychle hotovi: žádnou zmínku o kukačce v něm na rozdíl od originálu nenajdeme. *Kukaččí hora*, o níž tu bude řeč, je přeložena jako *Kejklířov*. Není to tak docela špatně, vzhledem k zápletce.

Historka vypráví o faráři, který si chtěl užít s jistou selkou, a tak poslal jejího důvěřivého muže pro lék na předstíranou manželčinu chorobu až do Itálie. Nás může zaujmout pouze již zmíněnou apeninskou lokalitou, Kukaččí horou, v originále *Göckerliberg*. Necht' mírně pokročilí němčináři nepíšíou anonymní opovržlivá udání, že německé slovo pro kukačku zní *Kuckuck*. *Göckerli* označuje téhož ptáka také a (dnes) patří do slovníku rakouského.

Už jsme se také seznámili se staroanglickým a skotským slovem pro kukačku, které zní podobně: *gowk*, a vychází ze skandinávského *gaukr*. Což už je v podstatě totéž, co *göcker(li)*, tolik k lingvistice. K českému překladu pak jen ten dodatek, že název hory odpovídá účelu – a přece jen ještě zpět k jazykovědě – víme už, že zmíněné *gowk* je kromě kukačky též výraz pro blázna, či důvěřivého hlupáka, a přidáme k tomu, že německé *Gauch* má stejný význam.

Starý Hildebrand sice patřil k takovým, potkal ale naštěstí chytřejšího souseda, který mu vysvětlil, oč tu vlastně kráčí a pomohl mu faráře přistihnout a spráskat.²⁶

O kukačce (blíže neurčeného rodu) a jejím zpěvu si vypráví i v severoindickém Uttarpradéši.

Zaletěla kdysi kukačka na nebesa k Indrovi trůnu a její zpěv potěšil tamní obyvatele natolik, že si Indra ptáka k sobě zavolal a štědře ho obdaroval. Zeptal se také, jací další zpěváci dole na Zemi žijí, načež mu kukačka odpověděla, že kromě ní se za nadané považuje ještě papoušek, páv, čmelák, slavík a myna. Odletěla pak domů, na strom, na němž s ní žila i sova.

Ta, když se jí spolubydlící s božími dary pochlubila, začala závidět. Nakonec se sebrala a také zaletěla na nebesa, kde si sedla na strom a začala houkat.

Indru soví zpěv vyděsil, myslel si, že do nebes pronikl nějaký démon. Když zjistil, že jde o dalšího ptáka ze Země, jen se zeptal: kdo že je na Zemi nejlepší zpěvák?

26 GRIMM, Jacob a Wilhelm GRIMM. Pohádky, Praha: Odeon. 1988

Osel, pes, šakal, vrána, kočka a já, odpověděl noční opeřenec. A očekával stejnou dávku darů, jakou předtím obdržela kukačka.

Jenže Indra sovu bez dalšího z Nebes vyhodil, s povzdechem, že Země je nejspíš vyrobená ze železa, když dokáže vydržet takový zpěv.²⁷

O tom, že hlas indických kukaček je opravdu líbezný, vypráví i další historka z téhož kraje, v níž kromě našeho ptáka hraje roli jeden bohatý rádža a jeho nehodní služebníci.

To bylo tak: onen šlechtic rád naslouchal kukaččímu zpěvu, ten se však ozýval pouze ráno a večer, přes den byl pták zaměstnán sháněním potravy. Rádžu to mrzelo, poslal tedy ptáčníky, ať kukačku chytnou. Když bude mít v kleci dostatek jídla, bude mu zpívat celý den.

Ptáčníci vyrazili – jenže žádnou kukačku nenašli. Jako mnoho specialistů, i oni si ale pomysleli, že jejich představený vlastně ptákům vůbec nerozumí, takže ho mohou v klidu podfouknout, stačí jen zabalit vše do složitých vět, plných cizích slov. Chytili tedy trogona, hezký ptáček to je, ale nijak zpěvný, a předali ho rádžovi. Ten barevného opeřence zavřel do klece, nasypal mu do mistichek a čekal, až mu pták zazpívá.

Zazpíval, ale pouze v jedné notě. Šlechtic, jehož únavné opakování *Kaeh, kaeh*, rozčílilo, popadl klacek, rozmáchl se a...

... a trogon rychle změnil repertoár a zazpíval:

*Kuk kuh bole kiliya nanda
Rin aparadh paryon main phanda*

Což česky znamená:
*Sladce zpěv kukačky zní
Mne si však lovci spletli s ní*

Rádža se ptáku omluvil, pustil ho na svobodu a ptáčníky za jejich podvod potrestal.²⁸

---

27 CROOKE, William, Pandit Ram Gharib CHAUBE a Sadhana NAITHANI. Folktales from northern India. Santa Barbara, Calif.: ABC-CLIO, c2002. ISBN 1576076989.

28 CROOKE, William, Pandit Ram Gharib CHAUBE a Sadhana NAITHANI. Folktales from northern India. Santa Barbara, Calif.:

ABC-CLIO, c2002. ISBN 1576076989., včetně uvedeného
dvojverší v některém z indických jazyků

Prameny a seznam použité literatury

- ABBOTT, G.F. *Macedonian Folklore*, Cambridge University Press 2011
- CROOKE, William, Pandit Ram Gharib CHAUBE a Sadhana NAITHANI. *Folktales from northern India*. Santa Barbara, Calif.: ABC-CLIO, c2002. ISBN 1576076989.
- Cuckoo*. [online]. [cit. 2013-01-21]. Dostupné z: <http://symbols.ehibou.com/cuckoo/>
- Český lid*, ročník 23, nakl.F. Šimáček, Praha 1914
- DEVIATKINA, Tatiana. Images of Birds in Mordvinian Mythology. *Folklore: Electronic Journal of Folklore* [online]. 2011, č. 48 [cit. 2014-05-08]. Dostupné z: <http://www.folklore.ee/folklore/vol48/deviatkina.pdf>
- Edda: bohatýrské písně*. Přeložil Emil WALTER, ilustroval Antonín STRNADEL. Praha: Evropský literární klub, 1942
- ERBEN, Karel Jaromír. *Pjsne narodnj w Cechach. (Volkslieder in Böhmen)*, Swazek I., Praha: Jan Host. Pospjžil, 1842
- Gowk Stone. In: Wikipedia: the free encyclopedia [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001-2013 [cit. 2013-01-21]. Dostupné z: http://en.wikipedia.org/wiki/Gowk_Stone
- GRIMM, Jacob a James Steven STALLYBRASS. *Teutonic mythology*. 4th ed. London: G. Bell, 1882-88.
- GRIMM, Jacob a Wilhelm GRIMM. *Pohádky*, Praha: Odeon. 1988
- HANZÁK, Jan, Karel HUDEC, Miroslav BOUCHNER a Jan ALDA. *Světlem zvířat*. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1963.
- Legendary Dartmoor [online]. 2014 [cit. 2014-05-08]. Dostupné z: <http://www.legendarydartmoor.co.uk/index.htm>
- KROLMUS, Václav (jako W.S. Sumlork). *Staročeské powěsti, zpěwy, hry, obyčege, slawnosti a nápěwy: ohledem na bágeslowj Česko-slowanské*. W Praze: [nakladatel není známý], 1845-1847
- PIVODA, Ondřej. *Přírodní prostředí v ústní tradici Jakutů*. Brno, 2012. Magisterská diplomová práce. Masarykova universita. Vedoucí práce PhDr. Roman Doušek, Ph.D.
- SIBREE, James. Folk-lore of Malagasy Birds. *Folk-lore*. London: David Nutt, 1891, II., 336-366.

SIMPSON, Jacqueline a Stephen ROUD. *A dictionary of English folklore*. New York: Oxford University Press, 2000. ISBN 019210019X

Poznámky:

- 1) Kukačky nejsou jedinými ptáky, které využívají k výchově potomků rodiče cizích druhů. A ne všechny kukačky se tak chovají, většina druhů ovšem ano.
- 2) Chloupky housenek jsou ostré a jejich účelem je hmyzožravcům sousto znepříjemnit. I kukačka takto vybavenou svačinu sice spolkne, ale když ji stráví, tak chloupky, které se zapíchly do povlaku žaludečních stěn, vyzvrátí. Včetně onoho povlaku.
- 3) Občas je vejce v zobáku její vlastní, protože hostitelské hnízdo je pro ni samotnou příliš malé nebo chráněné. Snese tedy mimo, na volném prostranství a pak vejce do hnízda strčí
- 4) Cuckoo. [online]. [cit. 2013-01-21]. Dostupné z: <http://symbols.ehibou.com/cuckoo/>
- 5) Ačkoliv, jak už bylo řečeno, kuká samec, ne samice.
- 6) PIKART, Ant. *Písničky podbrdského lidu*. In: Český lid. Praha: Jan Svátek, 1931, s. 37-41.
- 7) I zmiňovaná křepelka je tažný pták, jediný z našich bažantovitých, kteří jinak přes zimu zůstávají
- 8) KROLMUS, Václav (jako W.S. Sumlork). Staročeské powěsti, zpěvy, hry, obyčeje, slavnosti a nápěvy: ohledem na bágeslowj Česko-slowanské. část I. W Praze: [nakladatel není známý] 1845, strana 84
- 9) Stručné připomenutí toho, co předcházelo: když si Kronos, který se na nejvyšší trůn dostal sesazením svého otce Úrana, uvědomil, že může dopadnout stejně, rozhodl se pragmaticky všechny své děti sníst. Polykal je, jak přicházely na svět, posledního, Dia, ale matka Rheia včas poslala do bezpečí a předložila manželovi kámen. Zeus, vychovaný v exilu pak mohl později otci vyhlásit válku, jejíž horká fáze začala tím, že z Kronova žaludku osvobodil všech pět sourozenců. Živých, neboť to byli bohové.
- 10) Hypotetický Lada mohl také být válečným bohem Poláků, viz: PROFANTOVÁ, Nad'a a Martin PROFANT. Encyklopedie slovanských bohů a mýtů. Praha: Libri, 2000. ISBN 80-7277-011-X.
- 11) KROLMUS, Václav (jako W.S. Sumlork). Staročeské powěsti, zpěvy, hry, obyčeje, slavnosti a nápěvy: ohledem na bágeslowj Česko-slowanské. část II. W Praze: [nakladatel není známý] 1847,
- 12) Pro stejné znalce příroda, jako je autor: **Žluna** zelená (*Picus viridis*) je datlovitý pták, dle názvu s peřím v barvě zelené, zatímco **Žluva** hajní (*Oriolus oriolus*) je žlutá a patří do vlastní čeledi.
- 13) KROLMUS, Václav (jako W.S. Sumlork). Staročeské powěsti,

- zpěvy, hry, obyčeje, slavnosti a nápěvy: ohledem na bágeslowj Česko-slowanské. část II. W Praze: [nakladatel není známý] 1847,, strana 22
- 14) 24. červen - Pranostiky. In: Wikipedia: the free encyclopedia [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2014-04-12]. Dostupné z: http://cs.wikipedia.org/wiki/24._%C4%8Derven
  - 15) Mandel je číslo 15, po patnácti snopech pak bývalo sklizené obilí na poli skládáno a především počítáno a evidováno. Obilné panáky (sloužící k dosychání klasů) mohly – a mívaly počet snopů i menší
  - 16) ROLMUS, Václav (jako W.S. Sumlork). Staročeské pověsti, zpěvy, hry, obyčeje, slavnosti a nápěvy: ohledem na bágeslowj Česko-slowanské. část I. W Praze: [nakladatel není známý] 1845,
  - 17) Podobný kamínek vlastní i čížek, který ho používá, aby zneviditelnil své hnízdo; analogicky pak jeho po násilném převodu vlastnictví na člověka může se nový majitel stát neviditelným.
  - 18) Cuckoo. [online]. [cit. 2013-01-21]. Dostupné z: <http://symbols.ehibou.com/cuckoo/>
  - 19) STERN, David. Mistři extáze. *National Geographic Česko*, prosinec 2012
  - 20) Dalo by se snad poznamenat, že rostlina vyraší v době, kdy pták odlétá, ale takové folklórní záznamy neexistují
  - 21) VÁCLAVEK, Matouš. *Valašské pohádky a pověsti*. Velké Meziříčí: Šašek, 1897. První moravská obrázková knihovna pro českou mládež.
  - 22) KROLMUS, Václav (jako W.S. Sumlork). Staročeské pověsti, zpěvy, hry, obyčeje, slavnosti a nápěvy: ohledem na bágeslowj Česko-slowanské. část I. W Praze: [nakladatel není známý] 1845,, strana 501
  - 23) *Pověsti z lesů rožmitálských, se 4 vyobrazeními*, in: Český lid. Praha: F. Šimáček, 1914, roč. 23, strana 440
  - 24) *Kamenný kříž*, (pověst z Písecka, Vil. Sýkora.), in: Český lid. Praha: F. Šimáček, 1914, roč. 23, strana 395
  - 25) *Edda: bohatýrské písně*. Přeložil Emil WALTER, ilustroval Antonín STRNADEL. Praha: Evropský literární klub, 1942
  - 26) GRIMM, Jacob a Wilhelm GRIMM. *Pohádky*, Praha: Odeon. 1988
  - 27) CROOKE, William, Pandit Ram Gharib CHAUBE a Sadhana NAITHANI. *Folktales from northern India*. Santa Barbara, Calif.: ABC-CLIO, c2002. ISBN 1576076989.
  - 28) CROOKE, William, Pandit Ram Gharib CHAUBE a Sadhana NAITHANI. *Folktales from northern India*. Santa Barbara, Calif.:

ABC-CLIO, c2002. ISBN 1576076989., včetně uvedeného
dvojverší v některém z indických jazyků

Petr Vyhlídka

KUKAČKA, PTÁK KOUZELNÝ

Bohové, bubáci a monstra, svazek druhý

www.fext.cz 2014

toto vydání: prosinec 2019

Od autora této knihy též vyšlo

Nesnáze v čase

Pilot kosmického nákladáku Piet Corian se ztratil v minulosti. Podaří se mu vrátit zpět?

Víra z kamene a srdce z kovu

Další dobrodružství Pieta Coriana, tentokrát se zajímavým nákladem.

Labyrint

Vesmír je zvláštní. Jeho obyvatelé také. Jedni stavěli podivná bludiště, jiní si vesele žijí ve společnosti pravěké, další - třeba ti z planety Země - si neuvědomují, že srovnávat vše jen ze svého pohledu nemusí vést k dobrému výsledku. I na kosmické piráty v jedné ze třinácti povídek z budoucnosti víceméně vzdálené dojde.

Hvězdodrap

Město pod jednou střechou, lidé a roboti, a jak se zdá: „něco nekalého ťuká“

Černá věž

Před lety odešel čaroděj Alfirk do exilu našeho světa. Dlouhé roky žil v klidu a na svůj původní domov téměř zapomněl. Jenže se stalo něco, co oba světy na krátký okamžik spojilo. Došlo k únosu, na první pohled nelogickému: co může nabídnout Země jiným světům? Možná jde o banalitu, možná jde o víc.

Zmizení doktora Fausta

Rádobyvtipná téměř detektivka o ztraceném spisovateli a celé řadě pátračů.

Tenhle byl taky dobřej...

Sto plus jeden (a několik dalších coby prémie) letitých vtípů, převyprávěných ve prospěch autorových vlastních postav.

Dewan a princezna Soonar

Galaktická říše se ocitá na okraji ekonomické propasti, kniže

Giokond na okraji psychického zhroucení; ztratila se mu dcera. Za účelem jejího nalezení si najal hrdinu. Pravda, trochu poznamenaného ztrátou paměti, ale ono to nějak dopadne.

Jezdci na vlnách světla

Třicet sedm krátkých a velmi krátkých nejen vědeckofantastických povídek

Bouřlivé duny

Šarkon je zapadlá pouštní planeta, kde si v klidu lebedí několik desítek vojáků ve vojenských depozitních skladech. Až jednoho dne obdrží zásilku, která je uložení poněkud nevhodná. A která se ani sama uložit nechce, právě naopak...

V tom domě straší

Bubáci, mimozemšťané, cesty časem či do jiných světů, to vše v dvaceti šesti více či méně fantastických povídkách.

Žabinčina dobrodružství

Fantastické světy neobývají jen draci, hrdinové, dámy v nesnázích a démoni. Žijí v nich i tvorové nepatrnější a na první pohled mnohem méně zajímaví. Například květinové víly.

Toto je v šesti povídkách zpráva o šesti dobrodružstvích, do nichž se jedna z nich vlastní vinou zapletla.

Melvynův útěk

Vernejské císařství se na první pohled tváří jako stabilní bohatá říše, dokazující svým vesměs mnohem menším a slabším sousedům blahovolnou moc a ekonomickou sílu. Pravá skutečnost je jako vždy mnohem složitější. Zemi vždy vládl, řídil a symbolizoval císař. Obklopený rádci a nohsledy, všichni ale dobře vědí, že jim naslouchá na půl ucha. Všechna rozhodnutí jsou podřízena jeho vůli. Úředníkům takový stav vyhovuje, lidu se nikdo neptá. Ale – jak je zasvěceným známo – situace kráčí mílovými kroky ke katastrofě. Je proto nutné sáhnout ke krajnímu řešení. Zahájit revoluci.

Aurora s dýkou svůj úkol splnila. Co s ní ale bude dál?

BOHOVÉ, BUBÁCI A MONSTRA

Kukačka, pták kouzelný

O funkci kukačky ve starých českých pověstech a pověrách, s přihlédnutím k okolním i vzdálenějším národům.

Jak přišel svět na svět

Jak si lidé z různých končin planety Země představovali stvoření světa? Různě. V této knize je shrnuto více než sto padesát pověstí, evropskými počínaje, přes Asii, obě Ameriky a Tichý oceán až ke kolébce lidstva, Africe.

Putování za vodníky

Pokud by se volila nejpoblábnější nadpřirozená bytost českého folklóru a pohádek, dostal by na některé z medailových míst, ne-li přímo na vrchol, dozajista vodník. Nebýval to jen popletený pajda, mlaskající své brekeke. Nebyl ale ani bez zbytku a odvolání zlý, aspoň ne obvykle. Potměšilý, prchlivý a nevyzpytatelný, to ano. Silný a nelítostný také. Choval se zkrátka jako element, který představoval. Seznamme se s hastrmanem, jak si ho kdysi Čechové představovali. A vydejme se i na pouť za hranice a projdeme svět, neboť voda má své nadpřirozené obyvatele všude.

Duchové, kam se podíváš

Duchové. Kde a kdy se objevují, proč se vůbec vracejí, co provádějí a jak se jich zbavit? Šest otázek, na něž mohou pověsti a legendy odpovědět. Anebo aspoň napovědět, i to se počítá.

Král pod Horou

Blaničtí i jiní rytíři nejen v českých pověstech. Není jen Blaník, odkud přijde zázračná pomoc, a nejsou jen české země, které ji očekávají.

Lexikon kouzel

Znalosti, moudrost a zkušenosti minulých generací, sesbírané v průběhu mnoha let, bohužel nikoliv terénním výzkumem skladatele, pouze studiem (rozuměj rekreačním čtením) děl vzdělanějších autorů. Pro jisté obtíže, například nedostatku dobytka, vhodného a svolného k experimentům, nebyla naprostá

většina sesbíraných magických postupů ověřena v praxi. Jsou proto předávány bez záruky.